

Глобалізація, кризи та економічні реформи: досвід Туреччини

АНОТАЦІЯ. Україна й Туреччина розташовані на півдні та півночі Чорного моря та нині не мають стратегічних економічних партнерських відносин. До 2002 року економіка Туреччини характеризувалась нестійкими темпами розвитку, високою інфляцією та малим бюджетом. Усі ці фактори, разом з політичною нестабільністю (включаючи державні перевороты), призвели до фінансової та економічної кризи, яка була найжорсткішою у 2001 році. Після цього, почалося запровадження численних структурних і макроекономічних реформ. Відносно за короткий період часу були досягнуті позитивні результати. Запровадження реформ зміцнило економічну стабільність Туреччини незважаючи на світову фінансову кризу 2007/8 років. У цій статті: 1) аналізується рівень двосторонніх відносин між Україною та Туреччиною та надається порівняльний опис головних макроекономічних показників цих країн; 2) аналізуються головні чинники, що впливають на розвиток стратегічних партнерських відносин між Україною та Туреччиною в економічній сфері; 3) надаються вибіркові дані економіки Туреччини з метою визначення головних макроекономічних недоліків до настання кризи у 2001 році; 4) розглядаються та оцінюються макроекономічні та структурні реформи Туреччини, запроваджені після 2001 року та які допомогли Туреччині стати найменш уразливою країною, у той час, коли світова криза погіршувала стан світової економіки; 5) представлені головні уроки, винесені з досвіду Туреччини, які можуть стати цінними для розробки та реалізації політики в Україні та інших країнах з перехідною економікою.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Глобалізація, криза, реформа політики, макроекономічні та структурні реформи, макроекономічні показники, двосторонні відносини, Україна, Туреччина.

¹ **Мурат Алі Юлек** — доктор економічних наук, професор, директор Центру розвитку промислової політики в Стамбульському університеті торгівлі (Туреччина). Працював на посадах директора та голови ряду фінансових і нефінансових корпорацій. Брав участь у ряді міжнародних проєктів з корпоративних фінансів та економічного розвитку країн, зокрема Європи, Африки, Північної Америки та Азії. Співпрацював та виступав експертом з розподілу та використання капіталу у процесі фінансово-господарської діяльності корпоративних підприємств, раціоналізації інвестиційної діяльності та оцінювання фінансових ризиків в Міжнародному валютному фонді, Ісламському банку розвитку і Турецькому Міністерстві закордонних справ. Є автором і керівником досліджень з фінансової, макроекономічної, галузевої проблематики, за якою у ряді країн проводив тренінги. Викладав у Джорджтауні та Сельському університетах і був деканом факультету бізнес-адміністрування в Університеті ТНК. Є автором ряду книг і статей у галузі економіки, міжнародного розвитку та фінансів. Має ступінь MBA Сельського університету, доктор наук і магістр університету Бількент, ступінь магістра з менеджменту Бостонського університету і ступінь бакалавра Босфорського університету. Електронна адреса: myulek@ticaret.edu.tr

Яценко Ольга Миколаївна — доктор економічних наук, професор, заступник завідувача кафедри міжнародної торгівлі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Керівник наукової економічної комісії від України глобальної неурядової організації «Apimondia» при FAO (2008–2013 рр.). Член редакційної колегії наукового міжнародного журналу «International Scientific Journal «Progress»» (Грузія). Дійсний член та академік Міжнародної академії соціально-економічних наук (Грузія). Сфера наукових інтересів: асиметрії глобальної регуляторної системи міжнародної торгівлі; реалізація національних інтересів країни засобами економічної дипломатії; диспропорції товарних і регіональних потоків у міжнародній торгівлі; товарний і регіональний потенціал експортування аграрного сектору України. Є автором більш як 150 науково-методичних праць. Електронна адреса: yacenko_olga@ukr.net

Вступ

Дві сусідні країни — Україна та Туреччина, які відділяє Чорне море, мають партнерські відносини та стратегічно пов'язану економіку. Глобалізація та світовий розвиток економіки зумовлюють як спільні, так і диференційовані підходи до умов розвитку двох економік, проте, світова фінансова криза зумовила посилення регіональних асиметрій економічного і соціального розвитку країн.

Спад у світовій економіці після фінансової кризи

Нещодавно головною ознакою світової економіки був спад темпів економічного розвитку країн. Незважаючи на стимулюючу монетарну політику та низькі відсоткові ставки в промислово розвинених країнах, світова економіка втратила свій темп розвитку. Частково це можна пояснити нестабільним станом глобальної економіки, який є наслідком геополітичної кризи. Економічне покращення наприкінці 2014 року залишалось помірним незважаючи на падіння цін на нафту в четвертому кварталі. В той час, коли економічний розвиток США та Великобританії виявився дуже сильним, розвиток у країнах еврозони та Японії був невтішним. З іншого боку, економічний розвиток у країнах, які розвиваються та мають перехідну економіку, уповільнився з 4,7 % до 4,4 % і був стриманий рядом факторів таких як: уповільненням темпів розвитку Китаю, відсутністю економічного зростання в Бразилії та послабленням з причини санкцій розвитку Росії, а також деякими структурними проблемами окремих країн. Однак на цьому тлі, темп розвитку Індії та Східної Азії значно підвищився протягом року². Таким чином, темп розвитку світової економіки був незначним і склав лише 4 % у 2014 р., відображаючи збільшення росту у розвинених країнах порівняно з попереднім роком і вповільнення росту у країнах, які розвиваються та мають перехідну економіку. Очікується, що у порівнянні з попереднім роком у 2015 р., розвиток економіки буде сильнішим у розвинених країнах, але слабкішим у країнах з перехідною економікою, відображаючи незначні перспективи для деяких великих країн з перехідною ринковою економікою та експортерів нафти³.

² Macroeconomic Development: General Conditions [Electronic resource]. — Access mode: http://report.conti-online.com/pages/management-report/economic-climate/ec-macroeconomic/ec-macroeconomic_en.html

³ Uneven Growth: Short- and Long-Term Factors [2015] [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/>; International trade center [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.intracen.org/news/Trade-for-Sustainable-Development-Forum-to-spotlight-supply-chain-sustainability/>; UNCTAD [Electronic resource]. — Available from: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>; United nations statistics divisio [Electronic resource]. — Available from: <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>

Як показує досвід, період піднесення економіки в 2009 р., після її падіння, був найдовшим: світова економічна продуктивність усе ще не досягла передкризового рівня. Тим не менш, слід зазначити, що незважаючи на певні успіхи, комерційна діяльність безсумнівно відновлюється дуже повільно. Більш того, слід враховувати те, що економічний розвиток у країнах, що розвиваються та які колись були рушійною силою світової економіки, продовжує уповільнюватися, в той час, коли розвиток економіки у розвинутих країнах чітко демонструє позитивні тенденції зростаючого споживчого та інвестиційного попиту.

Проте, беручи до уваги існуючий макроекономічний дисбаланс, ще занадто рано стверджувати, що розвинені країни повністю подолали наслідки кризи. Нинішні ризики пов'язані з високими державними, а в деяких випадках, приватними заборгованостями, а також високим рівнем безробіття, яке значно перевищує передкризовий рівень. У цьому відношенні, на думку лідерів Великої двадцятки (G20), довгострокова стабільність світової економіки є неможливою без певного ряду заходів, розроблених з метою забезпечення збалансованого економічного розвитку в країнах, які формують «основу заощаджень» та «основу споживання»⁴.

Перехід України до ринкової економіки та світова криза

Україна стикнулася зі світовою фінансовою кризою в той момент, коли вона мала певні проблеми розвитку та була в процесі переходу до ринкової економіки. Світова криза значно вплинула на економіку України та виявила всі недоліки державних основоположних економічних принципів.

Перед настанням світової кризи, ВВП України демонстрував позитивну динаміку починаючи з 2000 р. (5,58 % середньорічної зміни) і до 2009 р., коли ВВП уже знизився на 15,1 %, що, було прямим наслідком світової фінансової кризи. Інфляція в Україні залишається відносно високою та мінливою (10–20 % щорічно з найнижчим рівнем у 2002 р. (0,7 %) і найвищими рівнями у 2000 р. (28,2 %) і 2008 р. (25,2 %). Протягом 1999–2005 рр. поточний платіжний баланс мав профіцит з найвищим значенням у 2004 р. (6,9 млрд дол. США), а протягом 2006–2009 рр. — дефіцит з найнижчим значенням у 2008 р. (12,8 млрд дол. США)⁵. Економічна нестабільність мала прямий вплив на рівень демографії; з кожним роком кількість населення по-

⁴ *Trunin P.* The macroeconomic development of, and prospects for, the G20 countries [Electronic resource]. — Available from: http://www.lowyinstitute.org/files/trunin_the_macroecomic_development_of_and_prospects_for_the_g20_countries.pdf

⁵ *Economic development of the Ukraine: a guide to selected information sources* [Electronic resource]. — Available from: <http://www.loc.gov/tr/business/ukraine/introduction.html>

стійно знижувалась. Таким чином, з 52 млн людей в 1992 р. кількість населення знизилась до 42,7 млн у 2014 р.

Зміна економіки України на ринкову ще не завершена. Знаходяться на перехідному етапі свого розвитку, держава продовжує зазнавати проблем, пов'язаних із розвитком організаційної структури, які, в свою чергу, викликають політичну та економічну нестабільність. Одним із наслідків слабого організаційного керування є значний обсяг тіньового сектору економіки, який широко використовується громадянами України з метою отримання додаткового прибутку⁶. Нездатність побудувати сильні демократичні організації також вплинула на економічні показники країни⁷. Крім того, незважаючи на багаті сільськогосподарські ресурси країни та її сприятливе місцезнаходження на лінії перетину Західної Європи та Азії, Україна ще не досягла бажаного та очікуваного економічного розвитку частково з причини її залежності від російського природного газу та нафти, постійної політичної нестабільності та внутрішньої економічної кризи: анексування певної території та озброєний конфлікт на сході країни.

Представляє науковий інтерес дослідження позитивного досвіду та особливостей розвитку економіки Туреччини, передусім у макроекономічному аспекті, в контексті перманентного перехідного періоду України до ринкової економіки та подолання негативних.

Досвід Туреччини в розвитку економіки та управлінні макроекономікою

Туреччина є демократичною, конституційною республікою з багатоманітною культурною спадщиною. Туреччина є членом G20 і займає 17 місце в світі з економічного розвитку та третє місце як найбільш густонаселена країна в Європі (76,0 млн чоловік) після Німеччини та Росії. Завдяки її стратегічному географічному розташуванню і торговельним угодам з іншими країнами, Туреччина відкриває можливості для доступу до інших своїх ринків, як через партнерські відносини з турецькими компаніями, які працюють на цих ринках, так і через статус країни — регіонального центру. Туреччина є надзвичайно важливим гравцем як у регіональному, так і світовому відношенні. Крім того, Туреччина є членом Північноатлантичного альянсу (НАТО) та кандидатом на приєднання до Європейського Союзу. Туреччина виступає членом-засновником Міжнародного Ва-

⁶ Williams C., Round J. Out of The Margins: Re-Theorizing The Role Of The Informal Economy In Ukraine // International Journal of Economic Perspectives, 3(1), 45-58. Retrieved July 13, 2010, from ABI/INFORM Global sources [Electronic resource]. — Available from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2290067

⁷ Jonavicius L. Why Ukraine and Georgia Have Not Used The «Window of Opportunity»? Neo-Institutional Analysis of Transformational Stagnation In Georgia and Ukraine. UNISCI Discussion Papers, (19), 12-37. Retrieved July 13, 2010. [Electronic resource]. — Available from: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=96430>

лютного Фонду / Всесвітнього Банку, Організації Об'єднаних Націй та її багатьох представництв, членом Організації з Безпеки і Співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР), Всесвітньої Торговельної Організації (СОТ) та Організації Ісламського Співробітництва (ОІС).

Туреччина є мусульманською країною з сильною віковою політичною системою. Стабільна економіка та політична система країни зробили її популярною серед арабських країн Близького Сходу⁸. Туреччина має сильну економічну основу, молоде потужне покоління підприємців і ринок, який динамічно розвивається. Турецька економіка базується на потужній фінансовій системі та є всеохоплюючою; вона має багаті сільськогосподарські та мінеральні ресурси, стабільну виробничу промисловість і потужний сектор сфери обслуговування. Незважаючи на те, що нестача нафти створює економічні ризики для країни, географічне положення Туреччини вже багато років забезпечує міст між континентами для здійснення перевезень і торгівлі.

Партнерські відносини з Туреччиною є стратегічними для України, адже ця країна є новим динамічно зростаючим ринком. Уряд України пріоритетними також вважає співпрацю у науково-освітній сфері, в галузі науки та технологій, а також інфраструктури. З моменту свого заснування, зовнішня політика Туреччини була здебільшого зосереджена на підтримці міцних відносин із Заходом, розвитку та поліпшенні відносин з сусідніми країнами. Розташування Туреччини також має вплив на формування цілей її зовнішньої політики, оскільки Туреччина продовжує розширювати співпрацю зі своїми партнерами стосовно стратегічних економічних питань та питань безпеки. В світовому масштабі Туреччина також поширює свою присутність і грає більш активну роль у міжнародних організаціях і платформах.

Необхідно також згадати про амбітні плани Туреччини. У програмі «Horizon 2023» представлено довгострокові цілі турецького уряду для економічного та соціального розвитку країни до 2023 р. — 100-ї річниці з дня заснування Турецької Республіки. Відповідно до програми «Vision 2023» Туреччина має такі плани: увійти до Європейського Союзу; розвивати економіку, основу на наукових знаннях та інноваціях; нарощувати економічні потужності у якості регіонального виробничого центру діяльності, зокрема, у сферах виробництва якіснішої готової продукції; забезпечення безпечного та надійного постачання енергоресурсів з Кавказу та Близького Сходу до Європи; служити в якості транспортного коридору для Азії та Близького Сходу. Незважаючи на амбітний план Туреччини увійти до десятки країн з найпотужнішою економікою до 2023 р., державі потрібно усунути ряд

⁸ Babakr M. Turkey's Economic Development: Luck or Wise Administration? [Electronic resource]. — Available from: http://strategicoutlook.org/publications/Turkey's_economic_development.pdf

багаторічних перешкод (бар'єрів) для ведення підприємницької діяльності, якщо вона сподівається досягти всіх своїх цілей.

Порівняльна характеристика макроекономічного розвитку в Туреччині та Україні

Україна та Туреччина мають багаторічні дипломатичні відносини. Туреччина вважається дуже важливим торговим та економічним партнером України, передусім одним з основних імпортерів вітчизняних товарів. Товарооборот між країнами становив 4,9 млрд дол. США (рис. 1).

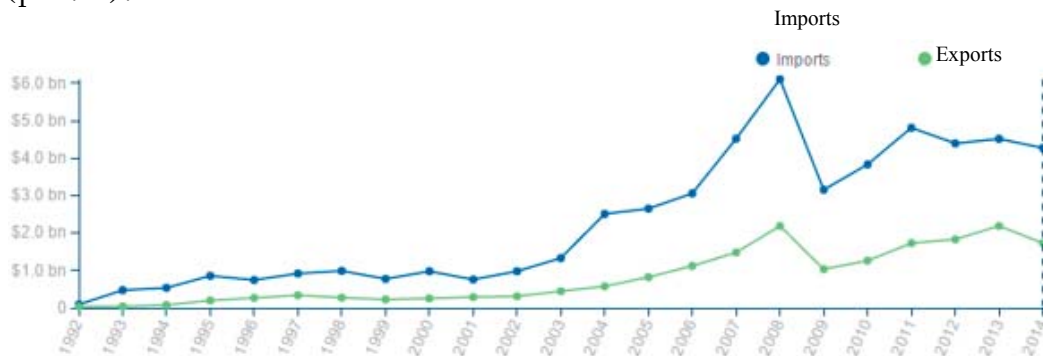

Рис. 1. Торговля Туреччини з Україною (за загальною ТН ЗЕД*)⁹

* ТН ЗЕД – Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності

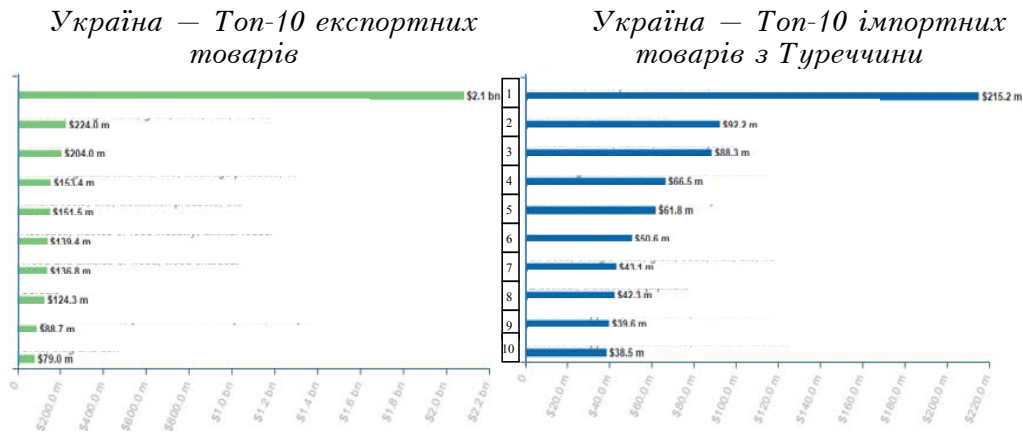
На жаль, Україна експортує товари з низькою доданою вартістю (рис. 2 і 3). Більш того, інші торгові партнери Туреччини мають більш диверсифіковану структуру експортної номенклатури, ніж Україна (рис. 4).

Для України Туреччина стала другим найбільшим експортним ринком (6,6 % від українського експорту) і дев'ятим найбільшим ринком імпорту (2,4 % від українського імпорту) в 2014 р.¹⁰ Позитивне сальдо торгового балансу для України дорівнювало 2,3 млрд дол.

⁹ International Trade in Goods based on UN Comtrade data. Developed by the Department for Business Innovation and Skills (UK) [Electronic resource]. — Available from: <http://comtrade.un.org/labs/BIS-trade-in-goods/?reporter=804&commodity=TOTAL&year=2014&flow=2>; Observatory of economic complexety. Learn More About Trade in Ukraine [Electronic resource]. — Available from: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ukr/>; Observatory of economic complexety. Learn More About Trade in Turkey [Electronic resource]. — Available from: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tur/>

¹⁰ International Trade in Goods based on UN Comtrade data. Developed by the Department for Business Innovation and Skills (UK) [Electronic resource]. — Available from: <http://comtrade.un.org/labs/BIS-trade-in-goods/?reporter=804&commodity=TOTAL&year=2014&flow=2>; Observatory of economic complexety. Learn More About Trade in Ukraine [Electronic resource]. — Available from: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ukr/>; Observatory of economic complexety. Learn More About Trade in Turkey [Electronic resource]. — Available from: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tur/>

США у 2014 р. Обсяг експорту з України до Туреччини дорівнював 3,6 млрд дол. США, а імпорт з Туреччини до України — 1,3 млрд дол. США. В цьому ж році двостороння торгівля послугами між Україною та Туреччиною склала 281,8 млн дол. США.

1. Залізо та сталь, 2. Олійні рослини, фрукти з вмістом олії, зернові культури, насіння, фрукти і т.д., 3. Мінеральні добрива, 4. Жири та олії тваринного та рослинного походження, продукти розщеплення і т.д., 5. Мінеральні палива, мастила, продукти перегонки і т.д., 6. Залишки та відходи харчової промисловості, корм для тварин, 7. Деревина та вироби з деревин, деревне вугілля, 8. Зернові культури, 9. Неорганічні хімічні продукти, сполуки з вмістом дорогісінних металів, ізо-топи, 10. Руда, шлак та зола

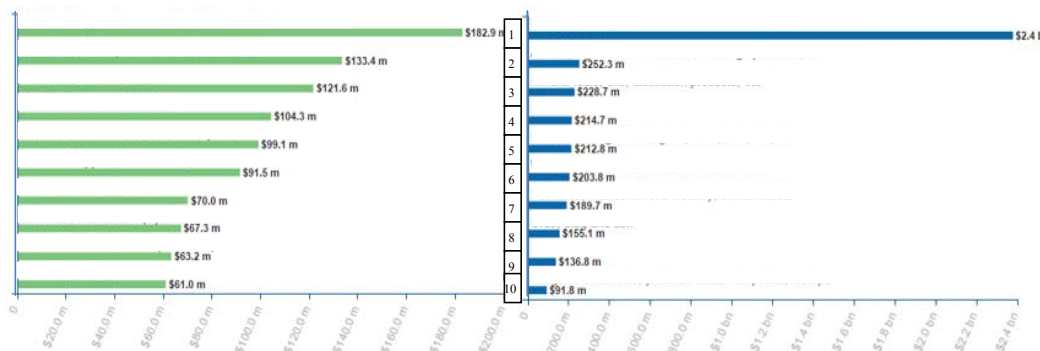
1. Фрукти, горіхи, цедрa цитрусових плодів, дині, 2. Пластмаса та пластмасові вироби, 3. Ядерні реактори, котли, машинне обладнання і т.д., 4. Овочі, деякі коренеплоди та бульбо-плоди, 5. Транспортні засоби, окрім залізничного транспорту та трамваїв, 6. Вироби з заліза та сталі, 7 Олійні рослини, фрукти з вмістом олії, зернові культури, насіння, фрукти і т.д., 8. Електричне та електронне обладнання, 9. Предмети одягу, аксесуари, трикотажні вироби або зв'язані гачком, 10. Предмети одягу, аксесуари, нетрикотажні вироби або зв'язані гачком

Рис. 2. Експортно-імпортні відносини України з Туреччиною в 2014 році¹¹

¹¹ World exports and imports of goods [Electronic resource]. — Available from: http://atlas.cid.harvard.edu/explore/tree_map/export/ukr/all/show/2013/; International Trade in Goods based on UN Comtrade data Developed by the Department for Business Innovation and Skills (UK) [Electronic resource]. — Available from: <http://comtrade.un.org/labs/BIS-trade-in-goods/?reporter=804&commodity=TOTAL&year=2014&flow=2>

Туреччина — Топ-10 експортних товарів до України

Туреччина — Топ-10 імпортованих товарів з України

1. Предмети одягу, аксесуари, трикотажні вироби або зв'язані гачком, 2. Фрукти, горіхи, цедра цитрусових плодів, дині, 3. Трикотажні вироби або зв'язані гачком, 4. Пластмаса та пластмасові вироби, 5. Ядерні реактори, котли, машинне обладнання і т.д., 6. Предмети одягу, аксесуари, нетрикотажні вироби або зв'язані гачком, 7. Вироби з заліза та сталі, 8. Електричне та електронне обладнання, 9. Транспортні засоби, окрім залізничного транспорту та трамваїв, 10. Штучне текстильне волокно

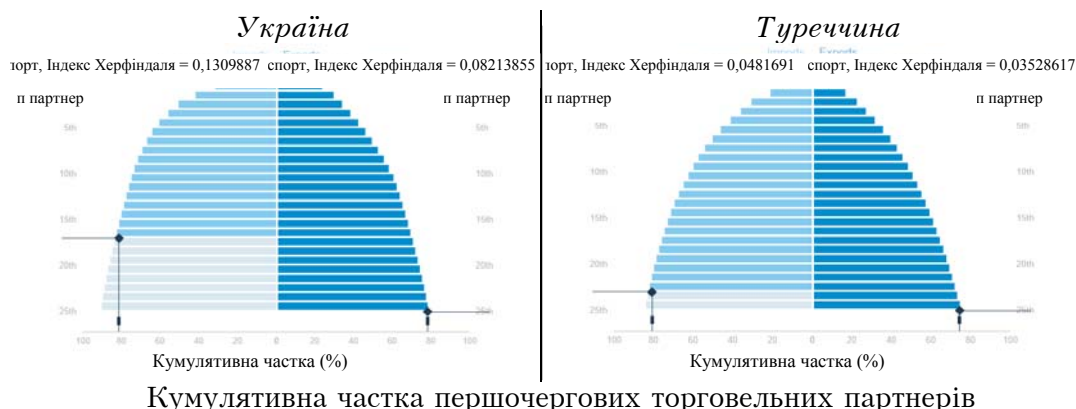
1. Залізо та сталь, 2. Жири та олії тваринного та рослинного походження, продукти розщеплення і т.д., 3. Мінеральні палива, мастила, продукти перегонки і т.д., 4. Мінеральні добрива, 5. Олійні рослини, фрукти з вмістом олії, зернові культури, насіння, фрукти і т.д., 6. Деревина та вироби з деревин, деревне вугілля, 7. Залишки та відходи харчової промисловості, корм для тварин, 8. Руда, шлак та зола, 9. Зернові культури, 10. Неорганічні хімічні продукти, сполуки з вмістом дорогоцінних металів, ізотопи

Рис. 3. Експортно-імпортовані відносини Туреччини з Україною в 2014 році¹²

Відповідно до даних офіційної статистики, обсяг турецьких інвестицій в Україну в 2014 р. склав 198,7 млн дол. США. Нині понад 500 турецьких компаній здійснюють свою діяльність в Україні.

¹² Там само.

Рис. 4. Концентрація торгових партнерів у країнах¹³

У табл. 1 представлено порівняльний баланс платіжних рахунків України та Туреччини. Показники зовнішньої торгівлі та інвестиційних потоків Туреччини значно вищі, ніж показники України. Однак, у той самий час, Туреччина має значно більший дефіцит на поточних рахунках у порівнянні з Україною.

Таблиця 1

БАЛАНС СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ ПРО ПЛАТЕЖІ ТУРЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ¹⁴

№	Показник	Одиниця виміру	2010		2011		2012		2013		2014	
			Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина
I Поточний рахунок												
1.1.	Поточний платіжний баланс	долари США	-3,0	-45,3	-10,2	-75,0	-14,3	-48,5	-16,5	-64,7	-5,3	-46,5
			млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.
1.2.	Поточний платіжний баланс)	Відсотки ВВП	-2,2	-6,2	-6,3	-9,7	8,2	6,2	9,0	7,9	-	-
II Експорт товарів та послуг												
2.1.	Експорт товарів і послуг – кредит	долари США	-65,6	157,4	83,7	183,7	86,5	205,5	81,7	208,9	65,3	219,5
			млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.
2.2.	Експорт товарів і послуг	Відсотки ВВП	48,2	21,5	51,3	23,7	49,2	26,1	44,6	25,4	-	-

¹³ Authors and data sources: Ukraine. Partner concentration of trade in 2013 [Electronic resource]. — Available from: <https://unite.un.org/ideas/sites/unite.un.org.ideas/files/public/completed/comtradeBK/index.html#Ukraine>; Turkey. Partner concentration of trade in 2013 [Electronic resource]. — Available from: <https://unite.un.org/ideas/sites/unite.un.org.ideas/files/public/completed/comtradeBK/index.html#Turkey>

¹⁴ IMF Data Mapper [Electronic resource]. — Available from: <https://www.imf.org/external/datamapper/index.php>; Global federation of Competitiveness councils [Electronic resource]. — Available from: http://decoder.thegfcc.org/explore/data?utf8=&dimension_id=1&indicator_code=NE.IMP.GNFS.ZS

Продовження табл. 1

№	Показник	Одиниця виміру	2010		2011		2012		2013		2014	
			Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина
III			Імпорт товарів та послуг									
3.1.	Імпорт товарів і послуг – дебет	долари США	69,6	197,2	93,8	252,7	100,9	248,5	97,4	266,0	70,7	257,9
			млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.
3.2.	Імпорт товарів і послуг	Відсотки ВВП	51,2	27	57,5	32,6	57,4	31,5	53,1	32,3	–	–
IV			Пряме інвестування									
4.1.	Пряме інвестування – чисте придбання фінансових активів	долари США	692,0	1,5	192,0	2,4	980,0	4,1	430,0	3,6	548,0	7,0
			млн.	млрд.	млн.	млрд.	млн.	млрд.	млн.	млрд.	млн.	млрд.
4.2.	Пряме інвестування – чистий приріст фінансових обов'язків	долари США	6,5	9,1	7,2	16,2	8,2	13,3	4,5	12,5	847,0	12,5
			млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млн.	млрд.
V			Портфель інвестицій									
5.1.	Портфель інвестицій: Чисте придбання фінансових активів	долари США	17,0	3,5	48,0	2,7	72,0	2,7	5,0	2,6	1,0	741,0
			млн.	млрд.	млн.	млрд.	млн.	млрд.	млн.	млрд.	млн.	млрд.
5.2.	Портфель інвестицій: Чистий приріст фінансових обов'язків	долари США	4,4	19,6	1,6	19,5	4,8	38,4	8,8	21,4	-2,7	20,9
			млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.
VI			Резервні активи									
6.1	Резервні активи	долари США	8,5	12,8	2,5	1,8	-7,6	20,8	-3,6	9,9	12,4	-484,5
			млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млрд.	млн.

Сучасний світовий досвід і практика демонструють наявність систематичних ризиків, пов'язаних з податково-бюджетними диспропорціями та надмірним рівнем державної заборгованості, збільшенням нестабільності фінансових потоків і валютних курсів, динамічним зростанням рівня цін на фондовій біржі та ринку нерухомості. Внаслідок світової фінансової кризи, в більшості країн з ринковою економікою, що розвиваються, відбувся значний спад темпів економічного розвитку. Туреччина, яка має вільну ринкову економіку, поєднану зі світовою економічною та фінансовою системами, також не стала виключенням. Зменшення зовнішнього попиту та падіння притоку іноземного капіталу негативно вплинули на економіку Туреччини. Порівняльну характеристику податково-бюджетних рахунків Туреччини та України, з одночасним їх прогнозом, представлено в табл. 2.

Таблиця 2

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ТУРЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ¹⁵

№	Показник	Одиниця виміру	2010		2015		2020	
			Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина
I	Податково-бюджетні показники							
1.1.	Чисте кредитування / позика (також відоме як підсумковий баланс)	% ВВП	43,3	33,3	-4,2	-1,4	-2,2	-0,9
1.2.	Первинне чисте кредитування / позика (також відоме як первинне сальдо)	% ВВП	-4,1	0,3	1,2	1,4	1,6	1,4
1.3.	Баланс, скоригований з урахуванням економічного циклу	% потенційного ВВП	-2,8	-2,8	-2,2	-1,3	1,6	1,4
1.4.	Первинне сальдо, скориговане з урахуванням економічного циклу	% ВВП	-1,2	0,9	2,9	1,5	1,6	1,4
1.5.	Прибуток	% ВВП	43,4	33,3	42,8	36,1	1,6	1,4
1.6.	Витрати	% ВВП	49,2	36,7	47,1	37,5	42,5	36,3
1.7.	Сума загальної заборгованості	% ВВП	40,6	42,3	94,1	33,4	71,0	32,8
1.8.	Чиста заборгованість	% ВВП	38,5	34,7	91,5	25,9	70,1	27,3

Протягом останнього десятиліття грошово-кредитна політика Центрального Банку Туреччини зіграла ключову роль у забезпеченні макроекономічного балансу та приборканні інфляції, що є дуже важливим стабілізуючим фактором. Інфляція, яка понад три десятиліття представляла одну з найголовніших проблем для держави, була нарешті знижена до однозначних чисел до середини 2000-х рр. У попередньому році індекс інфляції дорівнював 6,16 %. Очікується, що в 2015 р. інфляція знизиться до 5 %. За останні десять років Туреччина поводить надзвичайно обережно зі своїм бюджетом. Після досягнення піку майже у 17 % у 2001 р., загальний дефіцит у державному бюджеті / коефіцієнт ВВП дорівнював 2,6 % у 2011 р., таким чином, Туреччина повністю відповідала Маастрихтським критеріям, перевершуючи 18 європейських країн (дефіцит державного бюджету / коефіцієнт ВВП Туреччини дорівнював 1,3 % у 2011 р. і Туреччина перевершила 23 європейські країни)¹⁶. Тоді як чиста державна

¹⁵ Built on the basis data IMF Data Mapper [Electronic resource]. — Available from: <https://www.imf.org/external/datamapper/index.php>; Global federation of Competitiveness councils [Electronic resource]. — Available from: http://decoder.thegfcc.org/explore/data?utf8=□&dimension_id=1&indicator_code=NE.IMP.GNFS.ZS

¹⁶ Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey [Electronic resource]. — Available from: <http://www.mfa.gov.tr/prospects-and-recent-developments-in-the-turkish-economy.en.mfa>

заборгованість по відношенню до коефіцієнту ВВП складала 90,5 % у 2001 р. і 42,3 % у 2010 р., у звітному 2014 році вона знизилась до 33,4 %, що є набагато нижче, ніж у 21 європейській країні відповідно до Маастрихтського критерію, який дорівнює 60 %. Сума заборгованості також знизилась і стала гнучкішою до коливань у відсоткових і валютних ставках і потоків капіталу.

За останні десять років Туреччина має значні досягнення за рахунок здійснення важливих макроекономічних і соціальних перетворень. Головними джерелами розвитку стали такі чинники, як сприятлива ситуація у міжнародній економіці та запровадження успішних макроекономічних стратегій у Туреччині. Стабілізація цін та ліберальні реформи протягом цього десятиліття, наряду з урегулюванням податково-бюджетного дисбалансу та усуненням порушень у зовнішніх розрахунках, проклали початок економічного розвитку. Проте в 2008 р. відновлення економіки зупинилось внаслідок світової фінансової кризи та з того часу економіка Туреччини зазнавала значних коливань і мала слабкі перспективи розвитку. За останні роки уповільнення розвитку світової економіки, зокрема в Китаї, стало вирішальним для гальмування економічного розвитку і в Туреччині. Перспективи економічного розвитку Туреччини та України через призму макроекономічних показників представлено в табл. 3.

Таблиця 3

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ТУРЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ¹⁷

№	Показник	Одиниця виміру	2010		2015		2020	
			Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина
I	Внутрішній Валовий Продукт (ВВП)							
1.1.	Приріст реального ВВП	Щорічна відсоткова зміна	0,3	9,2	-5,5	3,1	4,0	3,5
1.2.	Номинальний ВВП	Мільярди доларів США	136,0	731,5	85,4	752,5	134,7	1000
1.3.	ВВП оснований на паритеті купівельної спроможності (ПКС)	Мільярди доларів США за купівельною спроможністю на поточний момент	352,0	1200,0	353,3	1600,0	461,9	2100,0
1.4.	ВВП оснований на ПКС на душу населення	Долари США з купівельною спроможністю на поточний момент на душу населення	7700	16200	8300	20200	10900	25200

¹⁷ Built on the basis data IMF Data Mapper [Electronic resource]. — Available from: <https://www.imf.org/external/datamapper/index.php>; Global federation of Competitiveness councils [Electronic resource]. — Available from: http://decoder.thegfcc.org/explore/data?utf8=□&dimension_id=1&indicator_code=NE.IMP.GNFS.ZS

Продовження табл. 3

№	Показник	Одиниця виміру	2010		2015		2020	
			Україна	Туреччина	Україна	Туреччина	Україна	Туреччина
1.5.	ВВП оснований на ПКС, світова частка	Світовий відсоток	0,4	1,3	0,3	1,4	0,3	1,4
1.6.	Очікувана конверсійна ставка ПКС	Національна валюта на долар США з купівельною спроможністю на поточний момент	0,9	3,1	1,2	5,2	1,5	6,9
II Інфляція								
2.1.	Рівень інфляції, індекс споживчих цін на кінець періоду	Щорічна відсоткова зміна	9,4	8,6	33,5	6,6	5,0	6,0
2.2.	Рівень інфляції, зміна споживчих цін на кінець періоду	Щорічна відсоткова зміна	9,1	6,4	26,7	7,0	5,0	6,0
III Населення								
3.1.	Населення	Мільйони людей	45,6	73,1	42,7	77,7	42,2	81,7
3.2.	Рівень безробіття	Відсотки	8,1	11,1	11,5	11,4	8,0	11,0
IV Поточний рахунок								
4.1.	Сальдо поточного рахунку	Мільярди доларів США	-3,018	-45,312	-1,216	-31,719	-3,112	-50,807
4.2.	Сальдо поточного рахунку	Відсоток ВВП	-2,2	-6,2	-1,7	-4,5	-2,5	-5,5
V Державні фінанси								
5.1.	Загальна сума чистого державного кредитування/позики	Відсоток ВВП	-5,8	-3,4	-4,2	-1,4	-2,2	-0,9
5.2.	Загальна сума державної заборгованості	Відсоток ВВП	40,6	42,3	94,1	33,4	71,0	32,8

Нині Туреччина займає 18 місце в світі за найбільшим номінальним ВВП і 17 місце за найбільшим ВВП, основаним на паритеті купівельної спроможності (ПКС)¹⁸. У той час коли економіка багатьох країн не здатна відновитися від нещодавньої світової фінансової кризи, економіка Туреччини збільшилася на 9,2 % у 2010 р., а нині знаходиться на рівні 3,5 (2014 р.). Таким чином, економіка Туреччини вважається найбільш швидкозростаючою економікою в Європі та однією з найбільш швидкозростаючих економік у світі. У 2013 р. Туре-

¹⁸ Report for Selected Countries and Subjects. IMF World Economic Outlook Database, April 2015. 14 April 2015. Retrieved 12 July 2015.

чина мала «величезний дефіцит поточного платіжного балансу та потребу у зовнішньому фінансуванні»¹⁹.

Відносно України, то це держава з вільною ринковою економікою, що знаходиться на перехідному етапі. За останні роки внутрішній валовий продукт вітчизняної економіки різко знизився. Протягом двох останніх років економічний розвиток України залишався слабким. На початку 2015 р. у результаті економічної кризи рівень безробіття сягнув 11,5 %. З метою підтримання банківської сфери, Всесвітній Банк активно працює з урядом, Національним Банком України та іншими фінансовими установами над зміцненням політики та регулятивної ролі держави у фінансовому секторі та консолідації державної власності над фінансовими установами.

Процес глобалізації світової економіки, яка стала комплементарною, взаємозалежною та інтегрованою, має дві основні складові: глобалізацію ринків і глобалізацію виробництва²⁰. Результатами глобалізації світових ринків є отримання конкурентних переваг країнами із вищим рівнем розвитку економіки, посилення дестабілізаційних чинників, взаємозалежність національних ринків, втрата периферійними державами контролю над власними національними ринками, виникнення глобальної гіперконкуренції, від якої виграють країни центру.

За таких умов головним завданням, в умовах глобалізації, стає боротьба за повноцінне функціонування у довгостроковій перспективі, мінімізація фінансово-економічних, соціально-демографічних, політичних і екологічних ризиків із паралельним збереженням і створенням конкурентних переваг, які здатні забезпечити подальший розвиток і адаптацію до глобальної економіки та забезпечити конкурентоспроможність власної національної економічної системи та її складових — регіональних економік в особі усіх суб'єктів ринку.

Головні чинники, які впливають на стратегічний розвиток партнерських відносин в економічній сфері між Туреччиною та Україною

З метою визначення основних чинників впливу на стратегічний розвиток партнерства Туреччини і України в економічній сфері на період до 2023 р. був проведений SWOT-аналіз. На його основі визначено зовнішні можливості і загрози для стратегічної співпраці між країнами, а також їх внутрішні сильні й слабкі сторони. Результати

¹⁹ Turkish Lira continues to fall despite intervention [Electronic resource]. — Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-lira-continues-to-fall-despite-intervention.aspx?PageID=238&NID=57816&NewsCatID=344>

²⁰ *Yatsenko Olga*. Globalization determinants of raw materials markets development [Electronic resource]. — Available from: http://iejjournal.com/journals_eng/19/2013_4_Yatsenko_eng.pdf

проведеного аналізу свідчать про наявність позитивних і негативних факторів впливу на стратегічний розвиток, поєднання дії яких ставить країни перед необхідністю альтернативного вибору одного із чотирьох варіантних сценаріїв і, відповідно, й типу стратегії розвитку. На цій основі визначаються стратегічні цілі розвитку партнерство Туреччини і України в економічній сфері. До основних *зовнішніх можливостей*, які сприяють стратегічній співпраці, можна віднести: 1) геостратегічне розташування країн; 2) членство в Європейському Союзі; 3) спільні інституціолізовані рамки для здійснення торгово-економічної діяльності, що створює прозорі рамки для бізнесу (членство у СОТ та інших міжнародних організаціях); 4) посилення інтересу до суспільно-політичних, економічних і культурних особливостей країн; 5) формування конкурентоспроможних регіональних кластерів (реалізація енергетичних проектів, будівництво газокompresорних станцій, газосховищ та ін.); 6) наявність вільних світових ніш у відповідних сегментах світового ринку, де країни вже конкурентоспроможні та можливість створення спільних підприємств (сфера послуг, енергетика, машинобудування, аграрний сектор, високотехнологічні галузі та ін.).

До *зовнішніх загроз* належать: 1) зміна геополітичного і геоекономічного розкладу сил; 2) конфліктогенність на регіональному рівні (у сусідніх країнах); 3) нелегальна міграція; 4) експансія зарубіжних товаровиробників, у результаті чого може відбудеться гальмування розвитку національного підприємництва та відтік капіталу.

Стосовно внутрішніх чинників, то до *сильних сторін* стратегічної співпраці Туреччини та України віднесено: 1) переваги, пов'язані із географічним розташуванням країн (транзитні можливості); 2) значний явний і прихований економічний потенціал розвитку країн; 3) відносно сталий товарообіг між країнами (Україна виграє за рахунок низької ціни свого товару і високої його якості); 4) наявність стратегічної ради високого рівня; 5) мобільність суб'єктів освіти і науки; 6) співпраця ЗМІ; 7) активізація туристично-рекреаційної галузі (екологічний, етнічний, лікувальний туризм); 8) вигідні природно-кліматичні умови і ресурсний потенціал для розвитку аграрного сектору; 9) високий рівень концентрації високоінтелектуального людського капіталу.

До *слабких сторін* належать: 1) диспропорції товарних і регіональних потоків, що спричинено різницею економічного розвитку країн; 2) експортні асиметрії (сировинний характер українського експорту); 3) девальвація національних валют, як турецької ліри, так і гривні; 4) певне зниження рівня двосторонніх контактів; 5) дестабілізація соціально-політичної та економічної ситуації в Україні, що спричиняє

зниження інвестиційної привабливості країни; 6) зменшення економічних темпів розвитку Туреччини.

При поєднанні внутрішніх сильних сторін і зовнішніх можливостей ($S+O$) стратегічного розвитку партнерства Туреччини і України в економічній сфері слід очікувати на найкращий можливий сценарій. Відбудеться повна лібералізація візового режиму, інтенсифікація торгово-економічних відносин, відбудеться створення зони вільної торгівлі, що забезпечить регіональне лідерство (Туреччини в Євразії, а України в Східній Європі). Для реалізації зазначеного сценарію рекомендується обрати стратегію багатосторонньої дипломатії, що у короткостроковій перспективі забезпечить реалізацію стратегії «*Business as usual*», а у довгостроковій перспективі забезпечить ефективний і стійкий економічний розвиток двосторонніх відносин між країнами.

Поєднання внутрішніх сильних сторін і зовнішніх загроз ($S+T$) може призвести до прагматизації відносин на економічних засадах і симетричної економічної взаємозалежності країн. У даному контексті оптимальною буде застосування «крапельної» економічної дипломатії у поєднанні з парламентською дипломатією.

В умовах поєднання внутрішніх слабких сторін і зовнішніх можливостей ($W+O$) може відбутися перезавантаження турецько-українських відносин з наданням їм активнішого політичного характеру та певна активізація асоціації бізнесу. Ключові можливості розвитку двосторонніх відносин країн у такому випадку будуть пов'язані із посиленням ролі глобальних ринкових відносин, що не завжди відбуватиметься в суспільних інтересах. Оптимальною для цього сектору буде стратегія активізації парламентської дипломатії на рівні з традиційною дипломатією.

В умовах поєднання внутрішніх слабких сторін і зовнішніх загроз ($W+T$) може відбуватися дестабілізація двосторонніх відносин, демотивація підприємництва через значну кількість бар'єрів, сприйняття країнами одна одної через призму загроз, зниження інвестиційної привабливості країн, розвиток конфліктогенного потенціалу. Можливою стратегією двосторонніх відносин стане зведення до мінімуму відносин заради реалізації національних інтересів на пріоритетніших напрямках.

Отже, проведені дослідження дозволяють стверджувати, що стратегічний розвиток партнерства Туреччини і України в економічній сфері на період до 2023 р. має базуватись на трьох основних засадах: 1) активізації та посиленні політичного і безпекового діалогу, 2) оптимізації торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, 3) кооперації в енергетичній сфері. Зрозуміло, що на цьому етапі розвитку Україна більше Туреччини зацікавлена у співпраці. Проте Україна має значний прихований потенціал купівельної спро-

можності, який за умови стабілізації суспільно-політичної та економічної ситуації в країні, почне зростати, що представляє значний інтерес для Туреччини. Ефективна двостороння співпраця країн засобами економічної дипломатії потенційно може забезпечити регіональне лідерство Туреччини в Євразії, а України — в Східній Європі.

Туреччина: макроекономічний базис

У цьому розділі представлено вибірккові дані економіки Туреччини з метою оцінювання та підкреслення ключових макроекономічних слабких сторін, які призвели до фінансової кризи в 2001 р.

Період фінансового тиску²¹

До початку 1980-х рр., зокрема, у період після 1960-х, фінансова політика Туреччини була надзвичайно репресивною. Фінансова репресія визначається як «втручання держави у фінансові ринки за допомогою різних інструментів» в цілях реалізації певної політики (Юлек, 1996). Цей режим викликає перехід економічного надлишку від вкладників до інвесторів, ставлячи «штучно низьку» ставку по відсоткам (рис. 5).

Підчас правління Демократичної партії в 1950-х рр., незважаючи на те, що номінальні та реальні відсоткові ставки були знижені, фінансові ринки (які на той час склалися з банківських вкладів) відносно збільшилися, що демонструється традиційними показниками. Це призвело до значного росту в обсягах кредитів. Держава направила кошти до SEE за допомогою стандартних та інших достатньо оригінальних (таких як заснування *Амортизаційного та Кредитного Фонду*) методів за ринковими ставками. Таким чином, була встановлена комплексна система рефінансування центрального банку.

Беручи до уваги структуру балансу центрального банку протягом зазначеного періоду, активи центрального банку стали головними визначальними чинниками збільшення грошової маси. Таким чином, реалізована грошово-кредитна політика використовувалась з метою розподілення ресурсів і визначалась пріоритетами держави, а центральний банк функціонував, більш менш, в якості агентства з питань розвитку.

Протягом першої половини десятиліття, стрімке збільшення грошової маси призвело до високих темпів росту Валового Національного Продукту, а ріст інфляції був обмежений. У той самий час спостерігалось збільшення мита з золота при карбуванні монети, але темп зростання вкладів був у два рази вищим, що свідчить про «фінансіалізацію» економіки незважаючи на низькі відсоткові ставки. У період

²¹ This section relies on Yulek (1998a).

між 1955 та 1957 роками зростання мита з золота при карбуванні монети зупинилось, не викликаючи відповідного росту у вкладах і ВВП.

Отже, цей другий субперіод відзначив ріст темпів інфляції. Цікаво відзначити, що незважаючи на те, що офіційно правляча партія була економічно ліберальною, держава інтенсивно підтримувала інвестиції SEE в промисловому секторі. Загальна частка кредитів, наданих SEE, значно збільшилась після 1954 р. Ситуація з довгостроковими кредитами була більш очевидною.

В 1960-і роки, після військового перевороту, була заснована Державна організація з планування, а в 1963 р. вже була розпочата п'ятирічна практика розвитку планування. Плани засновувались на макроекономічному урегулюванні та політиці щодо пріоритетних секторів.

У період з 1963 по 1979 роки (так званий «період планування»), імпортозаміщення було основою стратегії розвитку та індустріалізації. Імпорт здійснювався тільки за наявності державного дозволу, який можна було отримати через тяжку процедуру ліцензування. З іншого боку, податки та тарифи використовувались з метою захисту вітчизняної промисловості від іноземної конкуренції та забезпечення ренти для вітчизняної промисловості.

Протягом цього періоду слід відзначити ще одну особливість — розвиток складної системи прямого кредитування. Переоблікова політика центрального банку продовжувала бути головним інструментом і, таким чином, було встановлена детальна система галузевих відсоткових ставок. Обсяг кредитів, виданих промисловості, значно збільшився та були виділені різні канали для забезпечення SEE коштами та інвестиціями. Таким чином, в 1950-ті роки функції центрального банку, пов'язані з розвитком, зміцнилися і були створені інші фінансові установи.

Незважаючи на низькі номінальні відсоткові ставки та особливо низькі і негативні реальні відсоткові ставки, поглиблення фінансового ринку, яке вимірюється нормативними показниками, знову продовжувало рости з урахуванням незначного обсягу фінансових активів і ринку. Цей факт, разом з подібними явищами в 1950-ті роки, вказує на те, що розвиток у реальній економіці має позитивний вплив на поглиблення фінансового ринку. Отже, досвід Туреччини є дуже цікавим випадком і потребує поглибленого вивчення, так само, як і відоме питання визначення причинного зв'язку між реальним економічним розвитком і фінансовим розвитком, а також визначення ролі держави в розвитку фінансових ринків²².

²² See Stiglitz (1994) for a discussion of the role of government in the financial markets. Reinhart (2012), among others, emphasize that governments of developed economies have recently been emphasizing resorting to financial repression policies for fiscal, rather than developmental, reasons.

За цей час, незважаючи на нестабільність росту, збільшення економічних показників на середній основі було вражаючим у порівнянні з іншими країнами з розвинутою економікою на той час. Це питання є особливо важливим, оскільки показники росту в країні під час цих репресивних років перевищують показники в період постлібералізації. Таким чином, аналогічно досвіду Японії (Юлек, 1997), досвід Туреччини, який демонструє високі та реальні показники росту під час років фінансової репресії, є тим випадком, який ставить під сумнів загальноприйнятту точку зору та заслуговує подальшого поглибленого вивчення.

Тим не менш, незалежно від зазначеного позитивного впливу на економічний ріст, політика імпортозаміщення також призводила до проблем з іноземною валютою. Оскільки стимули для експорту були в значній мірі відсутні, то залежність від імпортованих сировинних товарів, напівфабрикатів і капітальних товарів спричиняла здійснення постійного експорту та, як наслідок, відтік валютних резервів. У результаті чого, наприкінці 1970-х рр. Туреччина зазнала великої кризи поточних рахунків.

Факт того, що промисловій політиці не вдалось зовсім позбутися залежності від імпорту, а експортна орієнтація була відсутня, зіграв ключову роль. Рахунок руху капіталів контролювався повністю та суворо. У країні просто не було ринку для іноземної валюти, за винятком номінальних валютних ставок, які визначались центральним банком. Крім того, з причини широкого застосування грошово-кредитної політики, інфляція залишалась високою. Ці два факти визначили реальну вартість турецької ліри, наносячи збитків експорту та викликаючи погіршення дефіциту поточного рахунку. Все це призвело до серйозної кризи поточних рахунків наприкінці 1970-х рр.

Фінансова лібералізація та лібералізація рахунку руху капіталу платіжного балансу в 1980-х роках

Після серйозної кризи поточних рахунків протягом 1978–1979 рр. новий уряд, створений знову в результаті державного перевороту, розпочав в 1980 р. широкомасштабну лібералізаційну програму зовнішньої орієнтації. Зовнішня орієнтація полягала у заміні імпортозаміщення на стратегію розвитку, спрямовану на внутрішньому розвитку країни. З іншого боку, складова процесу лібералізації охоплювала внутрішні ціни на товари та послуги, приватизацію, фінансову та торгову лібералізацію, а також лібералізація рахунку руху капіталу платіжного балансу країни.

У результаті чого, фінансові ринки Туреччини зазнали радикальних змін в 1980 р. Ці реформи, перш за все, стосувались лібераліза-

ції відсоткових ставок на тлі думки Рональда Маккінона (1973) та Едварда Шоу (1973), які стверджували, що після репресивної політики низькі відсоткові ставки обмежували постачання заощаджень (рис. 5) і, як наслідок, фінансування інвестицій (Юлек, 1998b). Очікувалось, що лібералізація підвищить врівноваженість відсоткових ставок (від r_0 до r_e) і відновить резервні капітали вкладників та інвесторів; але, в той самий час, зменшить обмеження (та переважання попиту над пропозицією) на постачання коштів, підвищуючи загальний рівень інвестицій, призначених для покращення перспектив економічного розвитку.

Турецька фінансова програма лібералізації також охоплювала нові фінансові ринки (відновлення фондової біржі, заснування вторинних ринків цінних паперів для корпоративних облігацій) та нові установи (інвестиційні банки, лізингові компанії).

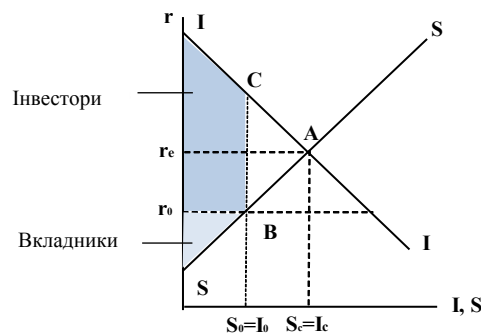
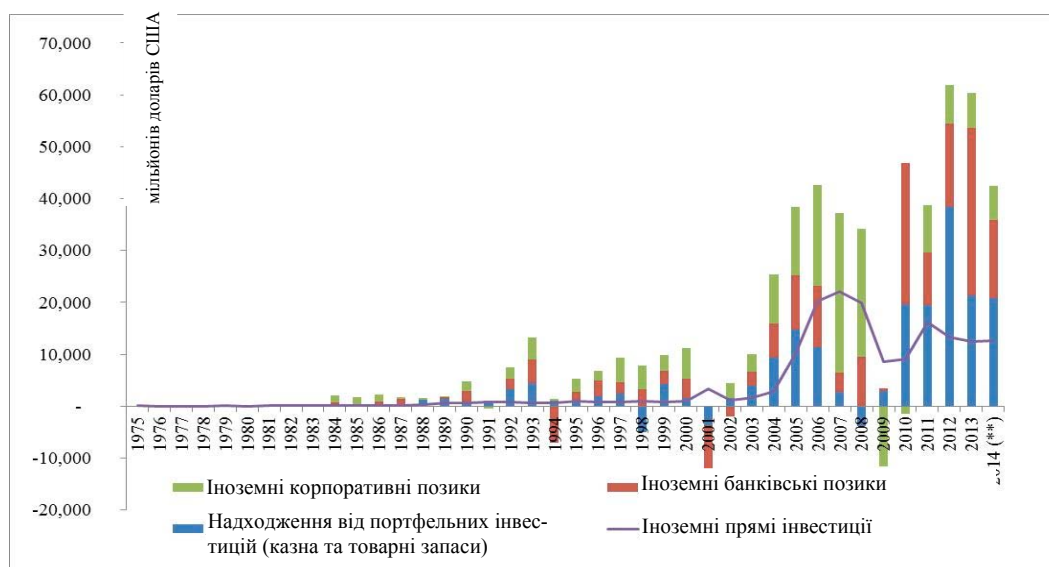

Рис. 5. Фінансова репресія та лібералізація²³

Більша та важлива частина програми лібералізації стосувалась рахунку руху капіталів. Перед 1980 р. економіка Туреччини відрізнялась сильним капіталом та обмеженнями на іноземну валюту. Ці обмеження були повністю скасовані за два роки внаслідок державних указів в 1989 та 1990 рр. Внаслідок чого, притоки та відтоки капіталу для портфелю прямого інвестування були повністю лібералізовані, в той час, коли до 1980 р. навіть зберігання іноземної валюти звичайними громадянами вище дозволеного обсягу заборонялось. Після лібералізації рахунку руху капіталів, притоки капіталу значно збільшились, причому що до 1990 р. вони були майже нульовими (рис. 6).

²³ Yulek (1998b)

Рис. 6. Притоки капіталу у 1975–2014 рр.²⁴

Після лібералізації фінансові ринки Туреччини почали стрімко збільшуватися. Сукупність активів банківської галузі збільшувалась наряду з капіталізацією фондової біржі та ринку державних цінних паперів. Тим не менш, фінансова лібералізація в Туреччині не минула безболісно. Швидка та стрімка лібералізація призвела до певної кількості проблем, наприклад, банківської кризи на початку 1980-х рр. Причиною цієї кризи стали неналежне регулювання та контроль у банківській галузі. Наприклад, у перші роки лібералізації, з'являлись малі підприємства, які називались «банківськими конторами», та вільно збирали банківські вклади з населення. Ці банківські контори здебільшого склались з некваліфікованих бізнесменів, які не мали належного фінансового досвіду, а іноді й не дотримувались правил порядності. Протягом кількох років, за допомогою «схеми Понці» було визначено, де саме приплив капіталу до банківських організацій був достатнім для сплати вкладів. Але з часом ця система зазнала краху і, тим самим, спричинила фінансову кризу (Юлек, 19986).

Втрачені роки: 1990-і роки

Стрімка лібералізація в 1980-х рр. створила умови, які на додаток до умов, що існували на той час, призвели до фінансово-економічної кризи в Туреччині протягом 1990-х рр. і в 2001 р.

²⁴ Центральний Банк Туреччини

В 1990-і роки, у той час, коли зовнішня орієнтація і швидкий економічний розвиток поліпшувались, бюджетна дисципліна Туреччини разом з бюджетним балансом почали різко погіршуватись (рис. 7). Оскільки ринки були лібералізовані, ринковим відсотковим ставкам необхідно було дотримуватись зростаючих вимог Казни до позикових коштів. Грошове фінансування бюджетного дефіциту продовжувалось, але з певними обмеженнями відповідно до «кредитно-грошової програми», введеної на початку 1990-х рр. (програма складалась із встановлення цілей для балансу центрального банку з метою контролювання грошових мас в обігу та інфляцію). Це призвело до зростання суми державного боргу та інфляції в середині 1990-х рр. (рис. 7).

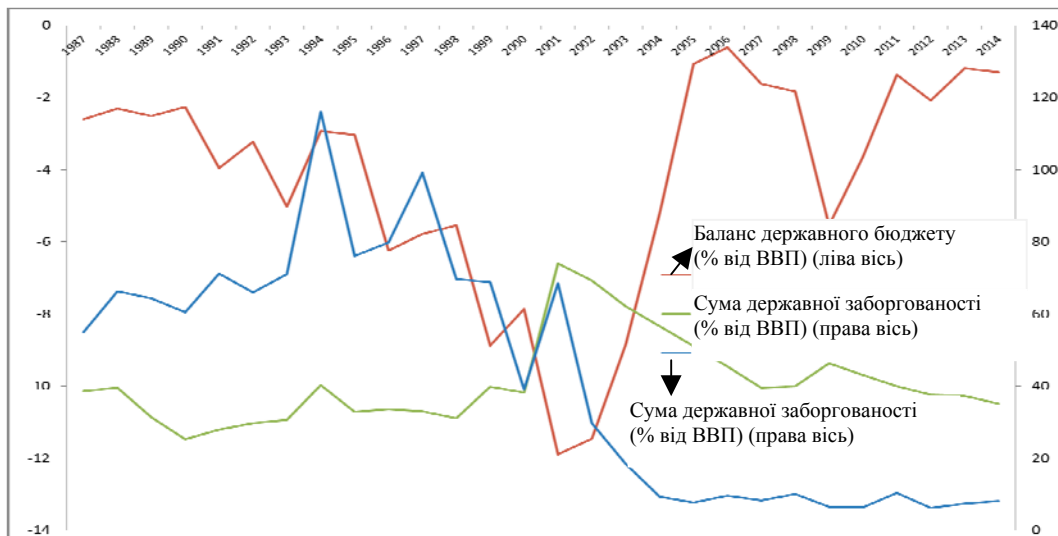

Рис. 7. Туреччина: баланс державного бюджету, заборгованість та інфляція

Вище був описаний звичайний випадок «фінансового переважання» з причини інфляції, створеної грошовим фінансуванням неконтрольованих бюджетних дефіцитів (Начега, 2005). Сарджент та Уоллес (1973) розробили модель, яка демонструвала, як фінансова нестабільність може призвести до кредитно-грошової експансії та інфляції. З іншого боку, Агевлі та Хан (1977) розробили динамічну модель, в якій інфляція долається за допомогою дефіцитного фінансування, та порівняли з показниками Індонезії.

З іншого боку, регулювання та контроль банківської діяльності значно не покращились протягом 1990-х рр. Це призвело до послаблення якості портфелю банківських кредитів з причини досвіду керування ризиками та поведінки турецьких банків, а також деяких ко-

румпованих практик кредитування. Крім того, валютні невідповідності між активами та пасивами банків створювали ризики, які матеріалізувались підчас девальвації турецької ліри.

В 1994 р., Туреччина зазнала валютної кризи, коли в квітні цього ж року лише за один тиждень турецька ліра знецінилась більш ніж на 80 %. Причиною, яка викликала таку девальвацію, було стрімке збільшення ліквідності з метою монетизування державного боргу та зниження відсоткових ставок. Подібним чином, підчас фінансової кризи в 2001 р., турецька ліра знецінилась на 56 % лише за два дні у лютому та на 134 % у період з лютого по жовтень. В обох випадках банківська криза наступала як наслідок зазначених проблем. Крім того, в обох випадках держава мала підвищити відсоткові ставки до безпрецедентного рівня, такого як, 1000 % (відсоткова ставка в річному вирахуванні) 25 березня 1994 р. та 4000 % (відсоткова ставка в річному вирахуванні) 21 лютого 2001 р. для того, щоб стабілізувати відтік капіталу та перегрупувати портфелі на користь активів в іноземній валюті.

Між тим, в Туреччині збільшувалось фінансове переважання разом зі зростаючими витратами та збитками по державних банках, які впливали на дефіцит бюджету та сплату державної заборгованості. Найкращим демонструванням цього випадку можуть послугувати події 2001 р., коли загальні витрати по сплаті відсотків сягнули майже більше 90 % від загальних податкових надходжень.

У цілому, протягом періоду фінансової лібералізації, коли обсяг турецького експорту збільшився, а загальний розвиток та інфраструктура стабільно покращувались, залежність від імпорту все ж таки залишилась і країна зазнавала податкової, фінансової та економічної кризи. Крім того, наприкінці 1980-х знову з'явилась політична нестабільність.

Запровадження макроекономічної реформи в Туреччині у 2001-2014 роках

Після фінансової кризи в 2000/2001 рр. Туреччина знову запустила програму макроекономічної та структурної реформи. Головною особливістю цієї програми було запровадження податково-бюджетної та грошової реформи, а також реформ у банківській галузі. (Деякі інші структурні реформи, наприклад, заснування незалежних контролюючих органів у нефінансових сферах також були запроваджені). У цьому розділі описано зазначені реформи з урахуванням того, як макроекономічні та структурні аспекти Туреччини зміцнились і збільшили свою стійкість відносно світової фінансової кризи. Також у розділі описано слабкі сторони політики.

Податково-бюджетна консолідація та реформування

Унаслідок кризи 2001 р. Туреччина запустила програму податково-бюджетної реформи, яка здебільшого ґрунтувалась на податково-бюджетній консолідації. З метою зміцнення прийняттого рівня державної заборгованості, Туреччина отримувала первинний податковий профіцит на рівні 6 % від ВВП протягом тривалого періоду (рис. 8).

Покращення по податково-бюджетних рахунках підтримувалось значним підвищенням грошового прибутку (рис. 9) та контрольованими невідсотковими витратами. Прибутки від масштабної програми приватизації підтримували податкові надходження. При цьому, відсоткові ставки та, як наслідок, вартість запозичених коштів Казни, впали під впливом підвищення сприйняття ризику стосовно казни Туреччини та падаючих темпів інфляції. Це призвело стрімкого підвищення державної заборгованості відносно ВВП (рис. 8).

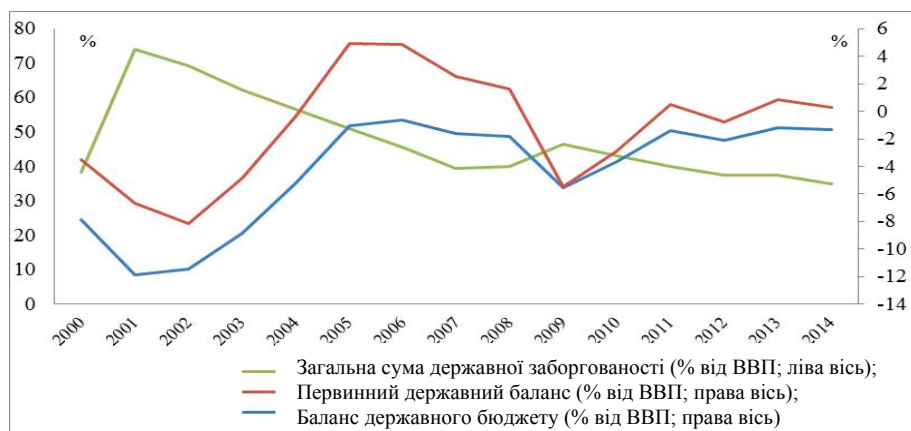

Рис. 8. Первинний профіцит, дефіцит бюджету та державна заборгованість

Таким чином, коли в 2007/2008 рр. наступила світова криза, Туреччина мала достатньо стабільний стан бюджету, фактично, найкращий серед всіх інших країн. Можливо, це один з вирішальних позитивних чинників позитивної реакції економіки Туреччини на дії світової кризи.

Одним з ключових аспектів турецьких реформ стала незалежність Центрального Банку. Досвід Туреччини з високою інфляцією вимагав позбавлення грошово-кредитної політики від політичного втручання та фінансового переважання. Незалежність Центрального Банку, яка стала міжнародною нормою особливо після 1990-х рр., була включена в реформи шляхом нового Закону про Центральний Банк від 2001 р.

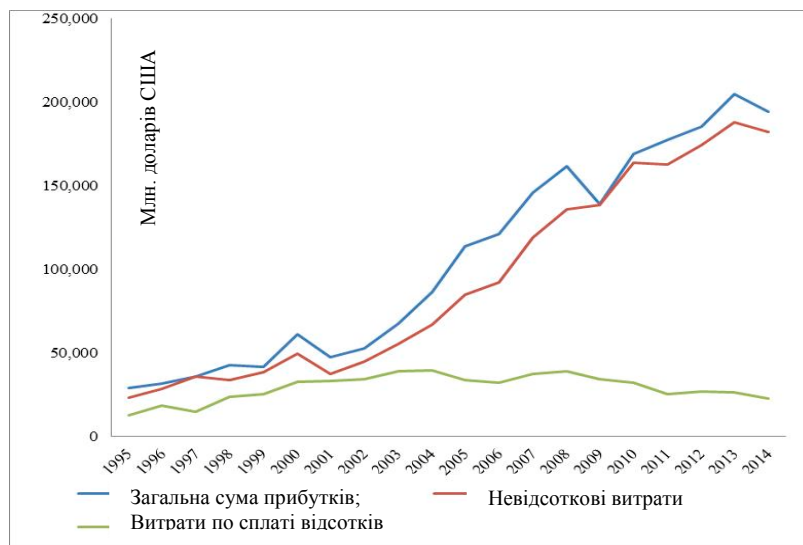

Рис. 9. Державні прибутки та витрати

Грошово-кредитна політика та валютна система

Після періоду підготовки, в 2005 р. неофіційно була запущена програма планування темпів інфляції з офіційним запровадженням в 2006 р. У рамках системи таргетування інфляції Центральний Банк повинен був мати одну ціль (по інфляції) та один інструмент (ключову ставку). Все це одразу повідомлялось населенню за допомогою програми інформаційного забезпечення (Мішкін, 2001).

Наступна реформа, яка пов'язана з попередньою, це перехід на валютну систему з плаваючим курсом. Відповідно до програми МВФ 1999 р., валютна система Туреччини була переведена на систему «Tablita» з регульованого плаваючого курсу (Гормес та Ілмаз, 2007). Тим не менш, інфляційні диференціали між валютами Туреччини, США та європейськими валютами на практиці спричиняли постійну завищеність курсу турецької ліри. Запровадження плаваючого курсу в лютому 2001 р. призвело до негайного знецінення турецької ліри з 0,687 лір до 1,072 лір лише протягом 21-23 лютого 2015 р. Унаслідок цього, в жовтні паритет турецької ліри до долару США знецінився до 1,61.

Відпускаючи валюту у вільне плавання, Центральний Банк звільнив себе від обов'язку захищати номінальну вартість турецької ліри. Таким чином, Центральний Банк не міг сконцентруватися виключно на інфляції, яка визначалась як єдина ціль. Отже, система плаваючого курсу може вважатися частиною рішення щодо прийняття режиму таргетування інфляції.

Фінансовий сектор та інші структурні реформи

Після фінансової кризи в 2000/2001 рр., під час якої велика кількість банків збанкрутували, а інші зазнали утиснення, влада Туреччини запроваджувала реформи в банківській сфері.

У Туреччині коефіцієнт достатності капіталу був високим навіть перед настанням кризи. Однак, невідповідність активів та обов'язків в іноземній валюті банківського балансу невідшкодованим кредитам у певних банках стала причиною для настання кризи у банківській сфері. Недостатній контроль і регулювання банківської сфери стали ключовою рухомою силою банківської кризи.

У результаті, головними складовими реформи стали заснування незалежної організації з регулювання та контролю банківської діяльності; сприяння капіталізації нестабільних банків; примусове закриття та реорганізація банків з поганими портфелями через фонд страхування депозитів; підтримання коефіцієнтів достатності капіталу вище Базельського граничного значення. Три великі державні банки, капітал яких був значно зменшений, були капіталізовані. Керівництво такими банками здійснювалось єдиною радою до тих пір, поки їх банківські баланси не стали прийнятними. Нещодавно заснована Рада з Контролю та Регулювання Банківської, іноді на щоденній основі, уважно слідкувала за дотриманням банками всіх необхідним вимог.

Усе це призвело до швидкого покращення банківських балансів, ставлення до керування ризиками та зниження обсягу простроченої заборгованості в банківській сфері. В той самий час банківська система Туреччини почала швидко розвиватися, а обсяги простроченої заборгованості знизилась (Рис. 10). Підвищення потреби уряду в грошових коштах змусило банки звернутися до приватного сектору економіки для отримання цих коштів. У результаті чого в 2007 р. індикатор довгострокової ліквідності підвищився з 30 до 80 %.

Після свого заснування організація з регулювання та контролю банківської діяльності дуже уважно стала слідкувала за банками, а іноді була занадто суворою. Звісно, це підвищило витрати на приведення операцій, матеріалів і т.д. у відповідність з вимогами законодавства, нормативної документації та стандартів і, як наслідок, невдоволення в банківській сфері. Однак, завдяки такій роботі зазначеної організації, саме в той час, коли фінансова криза сколихнула світ у 2007 та 2008 рр., банківський сектор Туреччини мав стабільний фінансовий стан і не зазнав негативного впливу світової кризи, за винятком уповільнення економічного розвитку, яке знизило попит на банківські кредити.

Рис. 10. Динаміка покращення банківського сектору

Після 2002 р. державні органи також запровадили ще одну структурну реформу. Серед усіх реформ була реформа соціального забезпечення, реформа охорони здоров'я та створення незалежної організації для регулювання та контролю певних секторів економіки. Більшість цих реформ були соціально направлені. Наприклад, у секторі охорони здоров'я, з метою усунення нерівності в результатах лікування всьому населенню надавалось універсальне медичне страхування. Різні управлінські структури державних лікарень були об'єднані в одну систему керування. Подібним чином, сегментована система соціального забезпечення була організована в одну систему, яка охоплювала процедури виходу на пенсію та надання допомоги по хворобі (МВФ, 2004).

З іншого боку, покращення фінансового стану позитивно позначилось на якості витрат. Зокрема, підвищились витрати на охорону здоров'я та освіту (рис. 11). Приватизація певних державних комерційних підприємств з виробництва електроенергії та організаційно-технічних баз збуту продукції стала причиною надходження прибутку до бюджету та підвищення росту виробництва. Після цього влада могла направляти кошти в якості інвестицій куди завгодно для того, щоб задовольняти стрімко зростаючий попит на генеруючі потужності виробництва з боку приватного сектора, який спостерігався в приватному секторі економіки після лібералізації ринку електроенергії у 2008 р.

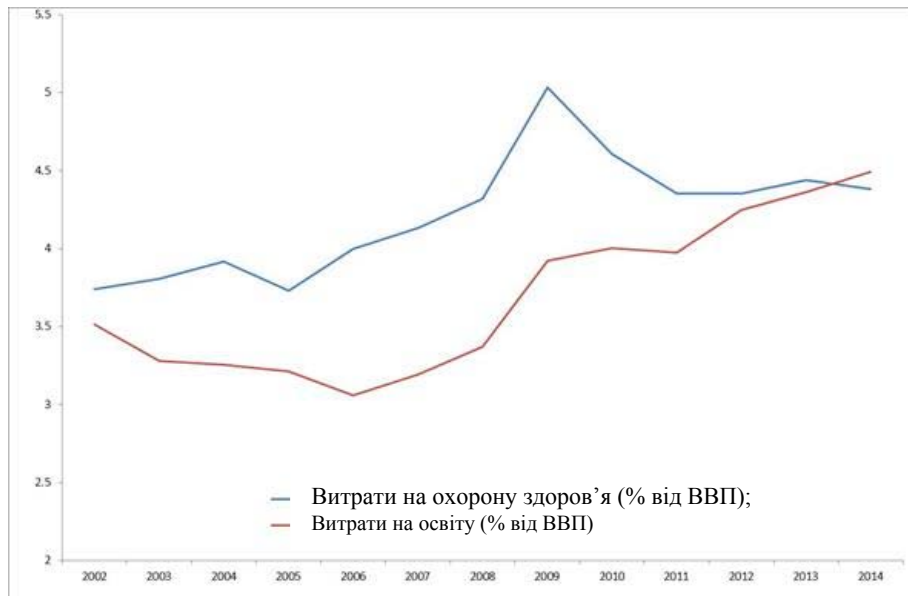

Рис. 11. Витрати на охорону здоров'я та освіти, % від ВВП

Процес змін балансу поточних рахунків

Дефіцит поточного рахунку та міжнародна чиста інвестиційна позиція, яка демонструє кумулятивну дію дефіциту поточного рахунку, наразі розглядається як ключовий чинник уразливості економіки Туреччини. Високий дефіцит поточного рахунку підвищує потенційну вартість непередбаченого відтоку капіталу з країни, який може відбуватися внаслідок такого чинника, як прийняття рішення щодо підвищення відсоткових ставок Радою Федеральної Резервної Системи США.

У той час, коли податково-бюджетна та фінансова консолідація розвивались, економіка Туреччини мала зростаючий дефіцит поточного рахунку. Протягом 2002–2008 рр. обсяг турецького експорту збільшився в чотири рази. Тим не менш, за цей самий період обсяг імпорту також збільшився та охоплював товари споживчого призначення, напівфабрикати, включаючи енергію та капітальні товари. В результаті чого переважання імпорту над експортом стрімко збільшилось і, як наслідок, це погіршило дефіцит поточного рахунку у вартості та відносно ВВП.

Певна кількість чинників спричинила погіршення дефіциту поточного рахунку в Туреччині. По-перше, зростаючий рівень прибутку та рівень впевненості призвели до зростання витрат власних коштів населення, внутрішнього попиту та попиту на імпортні товари. По-друге, підвищення економічної активності призвело до попиту на фізичні інвестиції серед влади та компаній, які знову викликали попит

на імпорتنі товари. По-третє, зростаючі припливи капіталу спричинили знецінення номінальної вартості турецької ліри, що, в свою чергу, підвищувало конкурентоспроможність імпортних товарів по відношенню до вітчизняних товарів.

Реакція Туреччини на світову кризу та чому для Туреччини було легше подолати кризу, ніж для інших країн

Світова криза 2007/2008 рр., яка вплинула на багато країн з розвинутою економікою та з економікою, що розвивається, проходила за двома ключовими каналами: погіршення банківського балансу та погіршення фінансового стану. Країни широкого спектру, такі як США, Італія, Іспанія, Україна, Угорщина та Греція зазнали негативного впливу світової кризи здебільшого в плані банкрутства банків та погіршення фінансового стану (рис. 12).

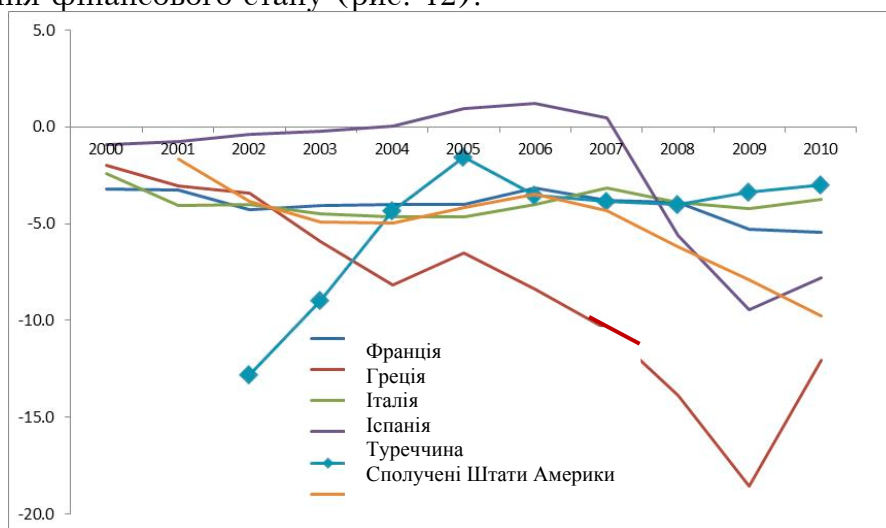

Рис. 12. Дефіцит бюджету в певних країнах, % від ВВП

З іншого боку, Туреччина подолати кризу з відносно сильною позицією за обома напрямками завдяки податково-бюджетній і банківській реформам, які були проведені перед настанням світової кризи. Імовірно, це стало ключовою причиною, чому Туреччина не зазнала великого негативного впливу міжнародного потрясіння (рис. 8, 9 і 10), яке нанесло збитки багатьом країнам з розвинутою економікою та економікою, що розвивається (рис. 13). На рис. 13 відображено траєкторію податково-бюджетної реформи в Туреччині у порівнянні з країнами з розвинутою економікою та економікою, що розвивається,

включаючи Україну. Дефіцит бюджету Туреччини та державної заборгованості продовжували покращуватись навіть після настання світової кризи. В той час, коли фінансовий стан за обома напрямками багатьох країн значно погіршився після кризи (рис. 12 і 13). Це може вказувати на наявність двох чинників. По-перше, приховані фінансові зобов'язання можуть виявитися фатальними, коли зовнішні потрясіння сколихують країну. По-друге, координаційні реформи у фінансовому секторі та податково-бюджетній сфері повинні були добре послугувати економіці Туреччини. Підчас світової фінансової кризи деякі країни, такі як Греція, відчули перші збитки у податково-бюджетній сфері, які згодом поширились на банківську галузь. В інших країнах, таких як Іспанія, відбувався протилежний процес. Таким чином, спираючись на досвід Туреччини, у порівнянні з іншими зазначеними країнами, можна стверджувати, що ефективне запобігання кризи вимагає запровадження координаційних реформ як у податково-бюджетній, так і у фінансовій сфері.

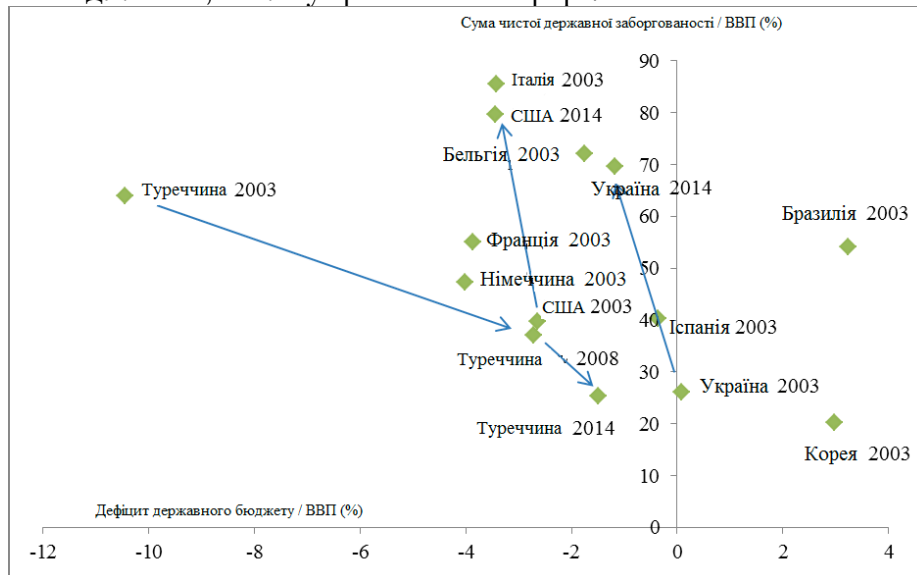

Рис. 13. Траєкторія податково-бюджетної реформи Туреччини

Висновки

Світовий економічний розвиток у 2014 р. був незначний і склав 3,4 %, який відображав відновлення зростання в країнах з розвинутою економікою по відношенню до попереднього року та уповільнення нових ринків та економік, які розвивається. Ключові характеристики економічного розвитку не відобразилися на стрімкому стрибку світової економіки.

Туреччина має одну з найдинамічніших економік у світі, яка дуже швидко розвивається і тим самим робить цю країну головним гравцем на Близькому Сході. Завдяки своїй економіці Туреччина має великий потенціал для зростання та може стати ефективним фактором світового зростання економіки. Динамічне зростання ринку означає те, що країна має велике населення з проявами значущих галузей виробництва та надання послуг. Крім того, населення Туреччини, яке складає більш ніж 77 мільйонів, забезпечує країну потужною робочою силою та внутрішніми споживачами. Ефективне управління та адміністрування фінансового сектора, а також його географічне розташування, стабільна політична система, прозорі державні установи, система безпеки та політична система сусідів є основними причинами економічного успіху Туреччини протягом останнього десятиліття.

В Україні спостерігається зовсім протилежна ситуація. Економіка України має новий вільний ринок з валовим внутрішнім продуктом, який різко знизився за останні роки. З кожним роком населення країни неухильно знижується, скоротившись з 52 мільйонів (1992) до 42,7 (2014). У результаті економічної кризи, на початку 2015 р. рівень безробіття збільшився на 11,5 %. Україна ще не досягла бажаного та очікуваного економічного розвитку через залежність від російського природного газу та нафти, триваючої політичної нестабільності і внутрішньої економічної кризи: анексія частини території та військовий конфлікт на сході країни.

Туреччина має багату історію економічних криз, непостійного розвитку та політичної нестабільності. Економічні та фінансові реформи, які були запроваджені після фінансової кризи 2001 р. та їх успішне втілення, сприяли витримці турецької економіки під час внутрішніх і зовнішніх потрясінь. Це також підтверджується стійкістю до світової кризи 2007–2008 рр. Ключові висновки полягають у тому, що зміцнення фінансового стану як на рівні бюджету, так і на рівні заборгованості, покращення регулювання та контролю банківської сфери на ряду з валютно-кредитною політикою — є основними вимогами для стійкості економіки. Крім того, неузгоджені та нескоординовані реформи у цих галузях не зможуть забезпечити стійкість економіки, адже реформи у цих сферах мають бути реалізовані одночасно.

Турецькі реформи та досвід їх запровадження може бути прикладом для України та інших країн з перехідною економікою. Одночасне зміцнення податково-бюджетного співвідношення, у тому числі ліквідація прихованих зобов'язань, політика банківського сектору та валютно-кредитна політика є основними вимогами для формування стійких макроекономічних принципів у вигляді ризиків від зовнішніх потрясінь.

Перекладено з англійської мови.

Список літератури

1. *Babakr M.* Turkey's Economic Development: Luck or Wise Administration? [Electronic resource]. – Available from: http://strategicoutlook.org/publications/Turkey's_economic_development.pdf
2. Economic development of the Ukraine: a guide to selected information sources [Electronic resource]. – Available from: <http://www.loc.gov/rr/business/ukraine/introduction.html>
3. Global federation of Competitiveness councils [Electronic resource]. – Available from: http://decoder.thegfcc.org/explore/data?utf8=□&dimension_id=1&indicator_code=NE.IMP.GNFS.ZS
4. *Gürmez, Y. and G. Yılmaz* (2007) “The Evolution of Exchange Rate Regime Choices in Turkey” in Proceedings of the Second Conference of the South-Eastern European Monetary History Network (SEEMHN), The Experience of Exchange Rate Regimes in Southeastern Europe in a Historical and Comparative Perspective, April 13, 2007
5. IMF (2004) Turkey: Seventh Review Under the Stand-By Arrangement, and Requests for Waiver of Applicability and Nonobservance of Performance Criteria, Rephrasing of Purchases, and Extension of Arrangement—Staff Report; and Press Release on the Executive Board Discussion, Washington: International Monetary Fund (July 2004)
6. IMF Data Mapper [Electronic resource]. – Available from: <https://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
7. International trade center [Electronic resource]. – Available from: <http://www.intracen.org/news/Trade-for-Sustainable-Development-Forum-to-spotlight-supply-chain-sustainability/>
8. International Trade in Goods based on UN Comtrade data Developed by the Department for Business Innovation and Skills (UK) [Electronic resource]. – Available from: <http://comtrade.un.org/labs/BIS-trade-in-goods/?reporter=804&commodity=TOTAL&year=2014&flow=2>
9. *Jonavicius L.* Why Ukraine and Georgia Have Not Used The «Window of Opportunity»? Neo-Institutional Analysis of Transformational Stagnation In Georgia and Ukraine. UNISCI Discussion Papers, (19), 12-37. Retrieved July 13, 2010. [Electronic resource]. – Available from: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=96430>
10. Macroeconomic Development: General Conditions [Electronic resource]. – Available from: http://report.conti-online.com/pages/management-report/economic-climate/ec-macroeconomic/ec-macroeconomic_en.html
11. *McKinnon, R. I.*, 1973, Money and Capital in Economic Development, Washington D.C.: Brookings Institution.
12. Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey [Electronic resource]. – Available from: <http://www.mfa.gov.tr/prospects-and-recent-developments-in-the-turkish-economy.en.mfa>
13. *Mishkin, F. S., & Schmidt-Hebbel, K.* (2001). One decade of inflation targeting in the world: what do we know and what do we need to know? (No. w8397). National bureau of economic research.
14. Observatory of economic complexety. Learn More About Trade in Turkey [Electronic resource]. – Available from: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tur/>
15. Observatory of economic complexity. Learn More About Trade in Ukraine [Electronic resource]. – Available from: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ukr/>

16. Report for Selected Countries and Subjects. IMF World Economic Outlook Database, April 2015. 14 April 2015. Retrieved 12 July 2015.
17. *Shaw, E. S., 1973, Financial Deepening in Economic Development*, New York: Oxford University Press.
18. *Trunin P.* The macroeconomic development of, and prospects for, the G20 countries [Electronic resource]. – Available from: http://www.lowyinstitute.org/files/trunin_the_macro_economic_development_of_and_prospects_for_the_g20_countries.pdf
19. Turkish Lira continues to fall despite intervention [Electronic resource]. – Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-lira-continues-to-fall-despite-intervention.aspx?PageID=238&NID=57816&NewsCatID=344>
20. Ukraine. Partner concentration of trade in 2013 [Electronic resource]. – Available from: <https://unite.un.org/ideas/sites/unite.un.org/ideas/files/public/completed/comtradeBK/index.html#Ukraine>
21. UNCTAD [Electronic resource]. – Available from: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>
22. Uneven Growth: Short- and Long-Term Factors [2015] [Electronic resource]. – Available from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/>
23. United Nations statistics division [Electronic resource]. – Available from: <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>
24. *Williams C., Round J.* Out of The Margins: Re-Theorizing The Role Of The Informal Economy In Ukraine. *International Journal of Economic Perspectives*, 3(1), 45-58. Retrieved July 13, 2010, from ABI/INFORM Global. sources [Electronic resource]. – Available from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2290067
25. World exports and imports of goods [Electronic resource]. – Available from: http://atlas.cid.harvard.edu/explore/tree_map/export/ukr/all/show/2013/
26. *Yatsenko O.* Globalization determinants of raw materials markets development [Electronic resource the lessons learned from the Turkish experience may prove valuable for policy design and implementation for other emerging economies and Ukraine. e]. – Available from: http://iepjournal.com/journals_eng/19/2013_4_Yatsenko_eng.pdf
27. *Yulek, M.* (1996) *Financial Repression, Selective Credits and Endogenous Growth: Orthodoxy and Heresy*, Economic Research Forum, Working Paper, Cairo.
28. *Yulek, M.* (1997) On the Financial Repression in Japan During the High Growth Period (1953-73), *METU Studies in Development* No. 24(4), S. 575-595
29. *Yulek, M.* (1998a) *Financial Policy in a Repressed Economy: Turkey 1950-1979*. Capital Market Board Publication.
30. *Yulek, M.* (1998b) *Financial Liberalization and the Real Economy: The Turkish Case*. Capital Market Board Publication.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2015